

ČLOVĚK, STAVBA A ÚZEMNÍ PLÁNOVÁNÍ 12

Sborník z konference
Jiří Kugl (ed.)

říjen 2019

Fakulta stavební ČVUT v Praze
Katedra urbanismu a územního plánování

MAN, BUILDING AND URBAN PLANNING 12

Conference proceedings
Jiri Kugl (ed.)

October 2019

Faculty of Civil Engineering, Czech Technical University in Prague
Department of Urban Design, Town and Regional Planning

Publikace sestává ze souboru vzájemně se doplňujících prací, které informují o současném stavu výzkumu na téma město, územní plánování, veřejná prostranství, krajina, historie urbanizace a další související témata.

Sborník vznikl na základě příspěvků přednesených na konferenci Člověk, stavba a územní plánování 12. Konferenci pořádala Katedra urbanismu a územního plánování dne 7. listopadu 2018 na Fakultě stavební ČVUT v Praze.

Příspěvky byly schváleny redakční radou na základě jejich anotací. Po konferenci byly všechny texty posouzeny dvěma recenzenty v rámci tzv. *double blind review* a k otištění ve sborníku byly vybrány pouze články, které splňují kritéria databáze Scopus na *conference proceedings*.

editor:	Ing. arch. Jiří Kugl
redakční rada:	Ing. arch. Karel Kuča Doc. Ing. arch. ThLic. Jiří Kupka, Ph.D. Doc. Ing. arch. Jan Mužík, CSc. Doc. RNDr. Martin Ouředníček, Ph.D. Doc. Ing. Jan Skaloš, Ph.D. Doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D. Mgr. Barbora Vacková, Ph.D.
návrh obálky:	Ing. arch. František Brynda
organizace a technická úprava:	Ing. arch. Jiří Kugl Ing. arch. František Brynda
web konference:	csup.uzemi.eu
kontaktní e-mail:	uzemi.eu@gmail.com
vydalo:	České vysoké učení technické v Praze
zpracovala:	Katedra urbanismu a územního plánování
adresa:	Fakulta stavební ČVUT v Praze Thákurova 7, 166 29 Praha 6 – Dejvice
tel.:	+420 732 976 214
tisk:	Powerprint, s.r.o. Brandejsovo nám. 1219/1, 185 00 Praha Suchdol
počet stran:	246
náklad:	200 ks
rok vydání:	2019
pořadí vydání:	1.

Člověk, stavba a územní plánování 12	ISBN 978-80-01-06634-8
Člověk, stavba a územní plánování (Print)	ISSN 2336-7687
Člověk, stavba a územní plánování (On-line)	ISSN 2336-7695

Sborník z konference *Člověk, stavba a územní plánování 12* a jeho jednotlivé články jsou licencovány pod licencí Creative Commons BY-NC-ND 4.0 Mezinárodní (Uvedte autora-Neužívejte komerčně-Nezpracovávejte).

Licenční podmínky: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.cs>

Konference i sborník byly podpořeny z grantu SVK 06/18/F1 (SGS ČVUT).

Hřbitovy a pohřebiště ve městě – Strakonice

Cemeteries and Burial Sites in the Town – Strakonice

Jiří Kupka

Abstract:

The cemeteries occupy in a number of towns vast areas comparable, for example, with the areas of residential complexes (Olšany Cemeteries in the capital city of Prague extend on the area of over 50 hectares). Their position and the form have been in the course of history changed in connection with the procedure of burial, religious and consequently state regulations as well as the preferences of the particular time (crematoriums, ceremonial halls, forest graveyards, scattering meadows). In plenty of towns the old cemeteries represent significant greenery areas, which fulfil many other functions (ecological, eco-stabilization, microclimatic, recreational, preservation of monuments, etc.), they also influence a town image. Today's parks and landscaped areas in the centres of historical towns originate in many cases in the cemetery area, which used to be more or less the only area of "public greenery" in the town. Specific are particularly the Jewish cemeteries and their position, which was influenced by the various restrictions from the state and cities side, in common with the burial objects of nobility and church dignitaries (tombs, burial chapel), which can be a valuable part of our fund of monuments. A position of cemeteries in the town is historically conditioned and testifies to the time of their origin and urban development of the settlement (in common with other functional areas in the town). The article discusses the development of burial in the town of Strakonice and above all deals with the central cemetery of Saint Wenceslas. It also mentions other cemeteries including extinct ones, the burial in churches as well as a specific example of the Jewish cemetery. It is not only a contribution to the knowledge of urban development of the town of Strakonice, but it also shows the common principles applied in a number of similar towns.

Keywords:

cemetery; burial site; burial chapel; church; crematorium; urban history; urban design; greenery; Strakonice

KUPKA, Jiří (2019). Hřbitovy a pohřebiště ve městě – Strakonice.

In: KUGL, Jiří, ed. *Člověk, stavba a územní plánování 12*. ČVUT v Praze, Fakulta stavební. pp. 10–28. ISBN 978-80-01-06634-8. ISSN 2336-7687.

Článek je licencován pod licencí Creative Commons BY-NC-ND 4.0 (Uvedte autora-Neužívejte komerčně-Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní). Licenční podmínky: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.cs>

1 Úvod a cíl

Hřbitovy, spojené s našimi sídly od počátku urbanizace, jsou v řadě měst rozsáhlými plochami srovnatelnými například s plochami obytných souborů. Olšanské hřbitovy v Praze (bez Židovských hřbitovů), což je soubor dvanácti hřbitovů s 110.000 pohřbívacími místy, 200 kaplovými hrobkami, 25.000 hrobkami, 65.000 hroby, 20.000 urnovými hroby, šesti kolumbárii a dvěma rozptylovými loukami (Skalická, 2006) leží na ploše přes 50 hektarů, to je šestkrát více než zabírá Karlovo náměstí (cca 8 ha) považované za jedno z největších středověkých náměstí. Strakonický hřbitov u kostela sv. Václava, o kterém bude dále pojednáváno, je se svou plochou kolem tří hektarů rozsáhlejší než areál Strakonického hradu (dva hektary).

Rozsáhlé centrální hřbitovy tohoto typu jsou však záležitostí především až 19. století. V tomto článku budou pojednána i předchozí období, neboť poloha i forma hřbitovů se měnily v průběhu historie v souvislosti se způsobem pohřbívání, církevními a následně státními předpisy i preferencemi té které doby (krematoria, kolumbária, rozptylové louky, obřadní síně, lesní, parkové, horské či vojenské hřbitovy). Poloha hřbitovů ve městě je tedy historicky podmíněná, ovlivňuje obraz města a vypovídá (stejně jako další funkční plochy ve městě) o urbanistickém vývoji sídla. Specifické jsou hřbitovy židovské a jejich poloha, která byla ovlivněna různými restrikcemi ze strany státu a měst, stejně jako pohřební objekty šlechty a církevních hodnostářů (hrobky, pohřební kaple), jež mohou být cennou součástí našeho památkového fondu. Mnohé hřbitovy jsou v nejširším slova smyslu kulturně historickým pokladem, odrážejícím život obyvatel a vypovídajícím o kulturní vyspělosti národa (Skalická, 2006). Vedle toho jsou v řadě měst staré hřbitovy mj. významnými plochami zeleně, které plní řadu dalších funkcí (ekologická, ekostabilizační, mikroklimatická, rekreační ad.), navíc v mnoha případech mají dnešní parky a parkově upravené plochy v centrech historických měst svůj původ v ploše hřbitova, který býval v minulosti víceméně jedinou plochou „veřejné zeleně“ ve městě (Kupka, 2006).

Fenomén pohřbívání a hřbitovů lze zkoumat z různých hledisek, architektonických (funerální architektura a plastika, typologie náhrobků ad.), urbanistických a městotvorných, historických, kulturních, kunsthistorických a sociokulturních (pohřební ritus, pohřební symbolika), přírodovědných, ekologických a dalších (Skalická, 2006; Jöckle, 2000). O pohřebním ritu jako sociokulturním či náboženském fenoménu je k dispozici i v češtině několik publikací a článků (Ondračka et al., 2010; Unger, 2006), podobně jako například o různých novodobých formách *ekologicky příznivého pohřbívání a dalších souvisejících aspektech. Pozornost je v literatuře věnována i místním specifikům, památným hřbitovům či hrobům významných evropských osobností* (Jöckle, 2000). Tento text, sledující téma především prismaticem urbanismu, se bude zabývat zejména polohou hřbitovů ve městě a jejich formou v souvislosti s historickým vývojem sídel a změnami preferencí jednotlivých období, přičemž obecné poznatky budou dokumentovány vývojem a proměnami hřbitovů ve Strakonících, jak stávajících, tak již zaniklých.

Tato případová studie na úrovni okresního města pochopitelně nemůže pokrýt všechny fenomény a formy pohřbívání, přesto na ní mohou být vyloženy některé obecnější tendence, které ovlivnily podobu a strukturu velkého množství historických měst. Cílem analýzy je proto shromáždit informace, které mohou přispět jak k bližšímu poznání vývoje urbanistické struktury města Strakonice, tak k pochopení logiky umístění ploch hřbitovů a pohřebišť v souvislosti s historickým vývojem pohřbívání jako takového. Ačkoli nelze z jednoho příkladu zobecňovat, mohou být získané poznatky dobrým srovnávacím materiálem při analýzách jiných sídel. Vzhledem k vazbě na urbanismus města, bude se text soustředit na pohřby doložené od středověku, odkdy jsou první doklady o existenci zástavby na místě Strakonického hradu, nikoli na doklady různých starších archeologických kultur, které ve středním Pootaví zanechaly stopy své

přítomnosti, ovšem bez vazby na budoucí město a jeho strukturu (např. prehistorické rýžování zlata na Otavě).

2 Metodika

Tento text navazuje na rozsáhlejší průzkum prováděný autorem v roce 2004, jehož závěry byly publikovány ve sborníku *Strakonice. Kapitoly ze života města* (Město Strakonice, 2005). V rámci této práce bylo provedeno i zaměření a zakreslení některých staveb a část fotodokumentace, která byla aktualizována a doplněna v roce 2018. Dílčí texty k některým zmiňovaným stavbám autor publikoval i ve *Zpravodaji města Strakonice* a ve vlastivědném sborníku *Strakonice. Kapitoly z historie* z roku 2002. Autor dále navazuje na své výzkumy související s tvorbou informačního systému (informační tabule) provedené v rámci rekonstrukce části objektů svatováclavského hřbitova v roce 2014 (Kupka, 2014).

Práce vychází z terénních průzkumů a studia řady pramenů, literárních i mapových a obrazových. Protože problematika není dosud publikována komplexně, je využívána i řada archivních zdrojů uložených v SOkA Strakonice, kde se jedná především o fondy města Strakonice (fond AM Strakonice, MNV Strakonice) a o fondy příslušných farností (fond FÚ Podsrp, DÚ Strakonice).

3 Výsledky

Pohřeb do země uzákonil již císař Karel Veliký (768-814), který též zakázal pod hrozbou trestem smrti pohřeb žehem jako pohanský. Křesťanská pohřebiště se přesunula do blízkosti kostela, což bylo ukotveno od 9. století i v kanonickém právu. Původně se hřbitovy nacházely při každém kostele, čímž bylo naznačeno jejich pevné spojení s místem křesťanského kultu. Vždyť v křesťanství je prvek naděje na překonání hříchu a smrti zásadním tématem. Svatý apoštol Pavel píše: *Máme-li naději v Krista jen v tomto životě, pak jsme nejubožejší ze všech lidí* (1 Kor 15, 19, ČEP). Půda hřbitova byla vždy chápána jako půda posvěcená a hřbitov býval v minulosti nazýván *svaté pole*. Z toho důvodu nemohli být do posvěcené půdy pohřbíváni popravení zločinci, sebevrazi, cizoložníci a ti, kteří vykonávali nepočetná povolání (Žák, 1931). Na kostelních hřbitovech nebyli pohřbíváni ani Židé, kteří si zakládali vlastní hřbitovy, často mimo město (jako ve Strakonících). U nás se praxe propojování pohřbů a kostelů začala praktikovat ve větší míře s výstavbou kostelů od konce 11. století (Skalická, 2006).

V následujícím textu jsou v historických a urbanistických souvislostech popsána místa doložených pohřbů ve Strakonících. Text vychází ze stávajícího stavu poznání, přičemž zejména pro nejstarší období mohou nové archeologické nálezy doplnit uvedený přehled o nové lokality či další podrobnosti.

3.1 Hroby v kostelích

Kromě hřbitovů se pohřbívalo i přímo do kostelů do hrobek nebo krypt či uvnitř klášterních ambitů. S postupující diferenciací společnosti se do kostelů pochovávali zejména zakladatelé, majitelé a držitelé patronátních práv s rodinnými příslušníky či církevní hodnostáři, zatímco ostatní byli pochováváni na venkovních hřbitovech. Podle nantského ediktu (1598) se v kostelích směli pohřbívat jen duchovní. V tom smyslu hovoří o pohřbívání v kostelích i současný Kodex kanonického práva: *V kostelech se nepohřbívají těla zemřelých, pokud se nejedná o papeže, kardinály nebo diecézní biskupy i emeritní, kteří mají být pohřbeni ve svém kostele* (CIC Kán. 1242). Tyto předpisy se však příliš důsledně nedodržovaly, takže bylo dovoleno pohřbívat v kostelích i členy panovnických a šlechtických rodů, případně těla bohatých měšťanů, o čemž svědčí velké množství cenných šlechtických nebo i měšťanských náhrobků v podlahách a zdech kostelů (Kadlec 1991, Kadlec 1993, Skalická 2006).

Také ve Strakonících jsou v minulosti doložené pohřby v kostelích. Jistě se pohřbívalo v hradním (konventním) **kostele sv. Prokopa** (původně Vojtěcha), kde je v pramenech doložena krypta, jejíž lokalizace dnes není již přesně známa. Lze ji předpokládat v prostoru presbytáře, což je pro umístění hrobů v kostele typické. V kryptě by mělo být pochováno několik významných středověkých velkopřevorů johanitského řádu. Jaroslav Schaller (1786), jak je uvedeno v knize Čechy, vydané společnou prací českých spisovatelů a umělců v Praze v roce 1897, se zmiňuje o náhrobních kamenech mnohých velkopřevorů umístěných v kostele (Toužimský, 1897). Tyto náhrobky byly z kostela odstraněny a místo nich byly po stěnách kostela vymalovány erby se jmény a tituly. Tyto erby jsou v kostele dodnes, nepředstavují však pouze zde pohřbené řádové představitele.

Kromě představitelů johanitského řádu bylo v chrámě pochováno i několik jiných vynikajících osobností. Jejich hroby byly zdobeny náhrobními kameny s erby a nápisy. Většina těchto náhrobních desek byla sešlapána, a proto byly při opravě kostela vyzvednuty. Místo nich byl kostel vydlážděn čtvercovými deskami, *jakých užíváme do chodeb a kuchyní*, jak trochu s povzdechem konstatuje městská kronika (AM Strakonice, SOkA Strakonice). Nejzachovalejší náhrobní kámen, který byl chráněn pod dřevěným stupněm bočního oltáře na levé straně, byl ponechán na místě (Birnbauková, 1933; Birnbauková, 1947b; Kupka, 2002).

Hroby byly objeveny i v městském (dnes farním) **kostele svaté Markéty**. Dva čitelné náhrobní kameny patří rytíři Janu z Mečínova (+1567) a Kateřině Řepické (+1538). Byly sem přeneseny zřejmě ze zaniklého svatomarkétského hřbitova (Kremer, 1975, Kupka, 2002).

Stejně tak se pohřbívalo i u středověkého **kostela svatého Václava**. Jedná se o původní farní kostel (do roku 1787) v zaniklé vsi Lom (doložena v letech 1243 až 1575), který byl postaven na konci 13. století (Kupka, 2002). Ačkoli zde není nijak doložena existence krypty, nelze ji vyloučit. V podlaze kostela a zejména v sakristii je osazeno množství náhrobních kamenů, které však většinou neoznačují místo hrobu, ale kostel jimi byl vydlážděn. Některé jsou již sešlapány tak, že rekonstrukce původního textu není možná, některé nápisy jsou jen fragmentární. Několik náhrobních kamenů je však dodnes ještě dobře čitelných a kompletních. Například z mramorové desky osazené v sakristii se dovídáme, že v sobotu po Nanebevzetí Panny Marie roku 1578 zemřela Vilémovi Červíčkoví manželka Alžběta s dcerou Lidmilou, k tomu je připojena prosba, aby byl Bůh milostiv její duši. Z desky umístěné pod kazatelnu vyplývá, že ve čtvrtek po svaté Dorotě 1596 umřel a zde je pochován urozený a statečný rytíř Mikuláš Častolár Dlouhoveský z Dlouhé Vsi. Kolem plastického erbu je pak prosba o milost pro jeho duši. V sakristii je ještě dobře čitelná deska z hrobu strakonického měšťana Antonína Follitora, který zřídil pro svou manželku Alžbětu v roce 1680. S tímto tématem souvisí i v sakristii umístěný malovaný epitaf pana Dobiáše Štecka, strakonického měšťana a konšela zemřelého 3. prosince 1661, s námětem Piety se sv. Janem a Veronikou. Nechala jej na památku manžela namalovat Anna Marie (Kupka, 2002, Kupka, 2005b, Kremer, 1970).

3.2 Hřbitovy

Pohřby v kostelích končí v 18. století, kdy z hygienických důvodů přišel zákaz Josefa II. (1780-1790) pohřbívat v kryptách. Nadále se pak pohřbívalo jen na venkovních hřbitovech, přičemž prosté obyvatelstvo bylo pohřbíváno do země u kostela, bohatší si stavěli hroby. Ve Strakonících bylo v minulosti několik hřbitovů, z nichž se dva zachovaly a používají dodnes.

3.2.1 Zaniklé hřbitovy

Nálezy ukazují na hřbitov v okolí původního hradního **kostela svatého Vojtěcha** (dnes sv. Prokopa). Nález hrobu podle křesťanského ritu poblíž dnešní kapitulní síně

ukazuje již na 12. století. Později byl zřízen hřbitov poblíž johanitské komendy, nejstarší církevní části hradu. Tento hřbitov se však už v průběhu středověku přestal používat. Do dnešní doby byla při různých příležitostných archeologických výzkumech v okolí objevena řada hrobů.

obr. 1 – Kostel sv. Prokopa (Vojtěcha) v areálu hradu a kostel sv. Markéty (Foto: autor)

Pohřbívalo se také u špitálního kostelíka či **kaple svaté Markéty**. Asi již koncem 14. století zde byl zřízen hřbitov, kterého se užívalo až do konce 16. století. V roce 1583 byl svatomarkétský kostel výrazně zvětšen a přestavěn do dnešní velikosti. V souvislosti s přestavbou kostela byl svatomarkétský hřbitov zrušen a místem posledního odpočinku strakonických obyvatel se stal především hřbitov u kostela sv. Václava. Pozůstatkem svatomarkétského hřbitova jsou zmiňované náhrobní kameny umístěné v kostele. Hřbitov se postupně proměnil v ohrazený palouk, který později úplně zmizel, takže na vedutách města z 18. století již není patrný (Birnbauková, 1947a, Kupka 2002, Kupka 2005a).

Malý hřbitov vznikl také u **kaple svatého Kříže** nedaleko od hradu. Sloužil pravděpodobně pro starobylou osadu Žabokrty či Žabokrky (Kupka 2002, Cvrček, 1989). Byl založen mimo město a není vyloučeno, že pro výstavbu kaple byl podnětem právě starší hřbitov. Podle lidové tradice zde byl pochován legendární dudák Švanda. Kaple byla zrušena v době Josefa II. (1780-1790) v roce 1781 a později zbořena. Ze hřbitova, který ji obklopoval, postupně zůstal jen vysoký kříž. Později k němu byla vybudována křížová cesta, která dala drobnému vršíčku v 19. století jméno Kalvárie. Z kaple a hřbitova se nedochovalo nic, neboť výstavba železnice dost pozměnila vzhled tohoto místa. Barokní podobu této středověké kaple je možné vidět na vedutě Strakonice z 18. století. Hřbitov však v jejím okolí zobrazen není (Kupka 2002, Kupka 2005a).

3.2.2 Svatováclavský hřbitov

Na přelomu 13. a 14. století založil strakonický pán Bavor III. (+1317) ve starobylé osadě Lom kostel svatého Václava s farou. Také u tohoto kostela vznikl hřbitov, který se stal během staletí jediným hřbitovem Strakonice a je jím až dodnes. K založení strakonického svatováclavského hřbitova existuje několik verzí vícekrát publikované pověsti (Toužimský, 1897; Pecen, 1947; Kupka, 2002).

Kostel se hřbitovem byl možná hrazený. Dnes to již těžko prokážeme, ale bylo obvyklé, že hřbitovy byly (především od 15. století) obehnány zdmi a sloužily i jako útočiště venkovského obyvatelstva před nepřáteli (Kremer, 1970). Duchovní správu nad farou i hřbitovem vykonával od počátku strakonický johanitský konvent. Farní kostel postupně ztrácel faktickou farní funkci a byl především užíván jako kostel hřbitovní. Od 16. století byl všeobecně užíván pro všechny pohřby. Když byla v roce 1786 přenesena farnost ke kostelu svatého Prokopa, stal se svatováclavský kostel úředně kostelem hřbitovním. Svatováclavský hřbitov se tak stal místem posledního odpočinku většiny strakonických

obyvatel i mnohých šlechticů z okolí. Starobylost hřbitova dokládá množství náhrobků ze 16. století, které jsou osazeny v podlaze kostela, zejména v dnešní sakristii.

Z pramenů můžeme rekonstruovat postupný **plošný růst hřbitova**, který dnes zaujímá značnou část půdorysu města. Hřbitov byl nejprve poměrně malý. Od konce 16. století, kdy se postupně stává hlavním strakonickým hřbitovem, docházelo k jeho opakovanému rozšiřování. Například v roce 1772, kdy postihl město hladomor, bylo tolik pohřbů, že musel být hřbitov rozšířen. Nejznámější veduta Strakonice z konce 18. století zachycuje zdí ohrazenou plochu jen v bezprostředním okolí kostela svatého Václava. Rozsah hřbitova na počátku 19. století je znázorněn v plánu stabilního katastru z roku 1837. Tehdy končil za hrobkou dědičných pošt mistrů. Okolí hřbitova silně ovlivnila stavba železnice a nádraží v letech 1867-1868. V průběhu 19. století značně vzrostl počet obyvatel ve městě a hřbitov přestával dostačovat. Dokládá to i přípis c. k. okresního hejtmana ze září 1876: (...) *Tento hřbitov strakonický dle podaného úředního výkazu jenom výměru 942ll obsahuje a na něm v posledních desetiletích v průměru 248 mrtvol se pohřbívá, tedy uznávám, že hřbitov tento v tom stupni rozšířen býti musí, aby na každý hrob dvorním dekretem ze dne 23. srpna 1784 a 6. září 1787 předepsaná prostora vypadala. Potřebné kroky k tomuto rozšíření musí ve 2 měsících učiněny býti.* (DÚ Strakonice, SOkA Strakonice)

obr. 2– Kostel sv. Václava, vlevo kaple sv. Vojtěcha (Foto: autor)

Tento zápis dokládá, že hejtmanství bdělo nad dodržováním státních předpisů i na konfesijním hřbitově. Dnes se jedná již o neznámý historický jev, ale ještě v první polovině 20. století běžný. Svatováclavský hřbitov byl hřbitov konfesijní – římskokatolický. Patronát příslušel knížecímu velkopřevorskému velkostatku suverénního řádu maltézkých rytířů ve Strakonici. Patronátní zřízení se vyvinulo již ve středověku (12. století), kdy nahradilo model vlastnických, tj. soukromých kostelů. Měla tím být zajištěna větší nezávislost duchovních na majiteli panství. Patron, dnešní terminologií zřizovatel či investor (šlechtic či církevní instituce), měl nad patronátem určité výsady, ovlivňoval finanční a zajišťoval hospodářskou stránku patronátu. Hlavně však se patronátní právo vztahovalo k možnosti navrhnout při novém ustanovení duchovního (prezentační právo). Patronát byl ale zároveň církevní záležitostí, podléhal církevnímu právu a v otázkách kultu duchovní správě. Ve Strakonici byly kostely sv. Prokopa, sv. Václava vč. hřbitova a příslušenství

a Panny Marie na Podsrpu vč. hřbitova pod patronátem velkopřevorského maltézského panství, kostel svaté Markéty a kostelík sv. Martina při Siebertovském ústavu byly pod patronátem magistrátu města. Velkou část archivního materiálu v SOKA Strakonice týkající se těchto kostelů tvoří korespondence mezi děkanským úřadem zajišťujícím duchovní správu a patronátním úřadem zajišťujícím ekonomické záležitosti, a to včetně detailů typu nákupu svíček do kostela (Kupka, 2005).

Po změně majitelů velkostatku v roce 1925, kdy se řád z ekonomických důvodů vzdal svého historického sídla a panství a prodal je z volné ruky Rudofu Beranovi, jeho tchánu Václavu Pilařovi a staviteli Čeňku Prokopovi za 1,6 milionu korun, byly na nové vlastníky zároveň s velkostatkem převedeny i povinnosti patronů hřbitova. Noví majitelé si však panství dlouho neponechali a po devíti letech je v roce 1934 kromě hradního paláce prodali vdově po advokátu z Prostějova Zdeňce Havránkové, majitelce velkostatku Sedlice u Blatné (SHP, 1967). Ta byla majitelkou velkostatku a tedy patronkou kostela do roku 1948. Poté převzal patronát stát, který se zákonem č. 218/49 Sb. ze dne 14. října 1949 a navazujícím vládním nařízením č. 219/1949 Sb. ze dne 18. října 1949 zaručil zabezpečit hospodářskou stránku církve s tím, že si činil nároky zasahovat do církevních záležitostí jako dřívější patronátní úřad. Závazky opírající se o patronát nebo jiné právní důvody nebo dlouholeté zvyklosti byly touto normou zrušeny. Patronátní zřízení v církvi zaniklo po druhém vatikánském koncilu 1965/1966 (Kadlec, 1991). Od roku 2009 je celý areál hřbitova v majetku města Strakonice.

Datace výše zmíněných dvorních dekretů poukazuje na císaře Josefa II. (1780-1790), který ve svém centralistickém úsilí zasahoval do nejmenších detailů všech oblastí života. Udává se, že během své desetileté vlády vydal císař ve své horlivé snaze všechno zlepšit na 6200 zákonů a nařízení (Kadlec, 1993). Svá nařízení o pohřbech, která dnes budí spíše úsměv, musel pro odpor „neosvíceného“ lidu odvolat. Z obavy, že pořizováním rakve pro každého nebožtíka se zničí lesy, bylo nařízeno, aby každá farnost měla pouze jedinou obecní rakev, v níž měly být donášeny na hřbitov mrtvoly zašité v plátně, tam z ní vyňaty a uloženy do hrobu. Větší spotřebou plátna měli mrtví podpořit tkalcovský průmysl (Kadlec, 1991).

V roce 1879 bylo smlouvou ze dne 28. února koupeno patronátem kostela sv. Václava přiléhající pole v ceně 1839 zlatých od Františka a Marie Rabschütz. Na těchto pozemcích byl pak hřbitov rozšiřován. Vystavění nové hradební zdi u hřbitova, tarasu a nové studně stálo 3099 zlatých. Výlohy byly rozloženy na patronátní úřad a přifařené obce. Je zajímavé, že takováto akce skoro vždy vyvolala velký odpor, když bylo potřeba platit. Tak následovala několikaměsíční korespondenční válka mezi městem, které mělo uhradit 1170 zlatých, patronátem a okresním hejtmánstvím o výši podílů (DÚ Strakonice, SOKA Strakonice).

Hřbitov byl tedy značně rozšířen tak, že „vyvrhelové“ – *samovrazi, jimž dříve byl církevní pohřeb odepřen a pochování v koutě, octli se nyní uprostřed hřbitova* (Kronika města 1916, SOKA Strakonice). Nové oddělení hřbitova bylo posvěceno v neděli 21. listopadu 1880 biskupským vikářem z Volenic P. Františkem Emmerem. Nová část hřbitova je pravidelně rozvržena, uprostřed s vysokým křížem datovaným rokem 1888.

Po vzniku republiky došlo v souvislosti s průmyslovým rozvojem k dalšímu velkému růstu počtu obyvatel. To, že byl hřbitov stále konfesijním, městu zcela nevyhovovalo. Přestože podle zákona ze dne 23. dubna 1925 správci hřbitova *smějí odepřít pohřbení mrtvoly zemřelého, jenž nebyl jejím příslušníkem, na svém hřbitově jen, je-li v obvodu místní obce, kde smrt nastala nebo mrtvola byla nalezena, hřbitov obecní nebo hřbitov pro příslušníky církve nebo náboženské společnosti, jíž zemřelý patřil. Pohřbení v rodinném hrobě nesmějí však ani v těchto případech odepřít* (§10 zák. č. 96/1925 Sb.), usilovalo město Strakonice o zřízení vlastního komunálního hřbitova, protože však obec neměla dostatek prostředků na vybudování vlastního komunálního

hřbitova, došlo v roce 1926 ke komisionálnímu řízení, v němž bylo uznáno za vhodné opět rozšířit stávající hřbitov. V roce 1927 byl tedy hřbitov na severní straně opět rozšířen. Obec se podílela zaplacením příslušné kvóty nákladů.

Již koncem 30. let se opětovně objevila potřeba dalšího zvětšení hřbitova. V roce 1938 bylo rozhodnuto o rozšíření stávajícího hřbitova o další plochy (dnes nová část hřbitova). 13. května 1939 byla uzavřena kupní smlouva s manželi Václavem a Alžbětou Chaloušovými o prodeji 1,69 ha pozemků na rozšíření hřbitova.

Z té doby se dochoval zajímavý nerealizovaný projekt od Ing. Ant. Chramosty. Kromě úprav na starém hřbitově – zřízení nového hlavního vchodu, zrušení hrobů v bezprostředním okolí kostela a rozšíření cest, navrhoval rozčlenění nového hřbitova tak, že by zde vzniklo 200 zděných hrobek pro 2-4 rakve a asi 2500 nových drnových hrobů. Celá plocha pak měla být symetricky rozčleněná s dvěma hlavními osami křížícími se v kruhovém centrálním prostoru. Počítalo se i s nemocničním oddělením a oddělením pro jinověrce. Návrh uvažoval i o zřízení veřejných záchodů na hřbitově a s novým vodovodním připojením hřbitova. Ačkoli nebyl tento plán realizován, k rozšíření hřbitova do dnešní rozlohy došlo.

Hřbitov, hřbitovní zeď, kostel svatého Václava i hrobka dědičných poštmistrů a množství pomníků byly poškozeny na konci druhé světové války. 29. dubna 1945 byl uskutečněn na zdejší nádraží asi největší spojenecký nálet. Tlakovou vlnou bylo poškozeno množství objektů v okolí nádraží, byla vyražena okna a poškozeny krytiny domů.

Po druhé světové válce se hřbitov rozvíjí především ve své nové části. Ve Strakonících proto zřetelně vidíme dvě rozdílná pojetí hřbitova. Starší dolní hřbitov vypovídá o sociálních rozdílech obyvatelstva. Jsou zde vedle nenápadných hrobů s litinovými kříži monumentální náhrobky i několik hrobek, i když i sem dnes přicházejí nové hroby. Naproti tomu nový hřbitov poukazuje na výrazně nivelizovanou společnost posledních desetiletí. Také tendence k parkově upravenému hřbitovu jako melancholické zahradě dokládá to, že pro mnohé je hřbitov stále méně místem naděje na zmrtevýchvstání zemřelých, ale spíš místem památky živých na zesnulé.

Všechny hřbitovy byly původně konfesijní. Ale od doby osvícenství byly v jednotlivých zemích odnímány církvi a dávány pod správu obce. Prvním takovým výrazným případem je francouzský dekret o pohřebnictví z roku 1804 (*Décret impérial sur les sépultures*). U nás se tak stalo až ve druhé polovině 20. století, kdy přešly patronátní práva na stát. Odluka církve od hřbitova znamenala pro obec nutnost stavby obřadní síně pro různé typy smutečních obřadů. Ve Strakonících byla smuteční síň stavěna v akci Z v horní části nového hřbitova, na opačném konci než kostel. Do provozu byla dána v roce 1983. O několik let později byla postavena nová budova správy hřbitova. V letech 2001-2002 proběhla rozsáhlá přestavba obřadní síně, která byla rozšířena a vybavena novou technikou. Dnes je hřbitov ve správě technických služeb města Strakonice.

3.2.3 Stavby na Svatováclavském hřbitově

Strakonický hřbitov je ohrazen kamennou zdí, ve které bývala ve vystupujících nikách umístěna zastavení **křížové cesty**. Dochoval se jen její fragment, v roce 2014 rekonstruovaný. V jejím severozápadním nároží stojí půlkruhem zaklenutá **brána**. Po stranách má pilastry a na nich terakotové hlavičky andílků, které sem byly osazeny ze starého portálu pořízeného podle pamětní knihy v roce 1636. Nad bránu vynikal barokně tvarovaný ozdobný štít, který lze spatřit na některých starých fotografiích. Protože brána potřebovala nutnou opravu a v místních novinách bylo poukazováno na její tristní stav s tím, že ozdobný vrchol brány hrozí sesutím, rozhodl se patron hřbitova ozdobný štít zbořit. Dnes se tedy zachovala jen spodní část brány. Brána byla poté upravována ještě v roce 1934 (SOkA Strakonice, Kupka 2005b, Poche, 1980) a naposledy v roce 2009 v souvislosti s úpravami vstupního prostoru hřbitova (Štroblová, 2013).

obr. 3 – Vstupní brána na počátku 20. století, před snesením barokního štítu (Foto: SOkA Strakonice)

Před vchodem do hřbitova byl v roce 1916 umístěn **pomník padlých** světové války. Na podstavci z opracovaného kamene je postava muže opírajícího se o ruku. Autorem pomníku je sochař a grafik Antonín Bílek (1881-1937). Na pomníku je nápis *Padlým a zemřelým hrdinům světové války. Červený kříž ve Strakonících*. Každoročně se zde v době první československé republiky konala pietní vzpomínková shromáždění. V den vzniku republiky 28. října zde spolky pořádaly vzpomínkové shromáždění, na které navazoval průvod městem se zastávkami u rodného domu italského legionáře Vojtěcha Hally a rodného domu francouzského legionáře Boh. Tschinkla, kde byly osazeny pamětní desky, ke kterým zavěsili věnce. Druhé velké shromáždění u pomníku padlých, „Mírovou slavnost“, pořádal Československý červený kříž vždy v souvislosti s velikonočními svátky na Bílou sobotu (SOkA Strakonice). Pomník byl restaurován naposledy v roce 2002.

obr. 4 – Fragментy křížové cesty umístěné v rámci hřbitovní zdi (Foto: autor)

Po úpravách terénu po roce 1956 v souvislosti s novým viaduktem a silnicí na Vodňany se pomník dostal do téměř zapomenuté polohy a jen málokdo, kdo jde na hřbitov, si ho všimne (Kupka, 2005a). Než byly v okolí kostela a vstupu na hřbitov provedeny tyto výrazné terénní zásahy, stávala v blízkosti hřbitovní brány **kaplička svatého Jana Nepomuckého** z 19. století (okolo 1850). Další kaple lemovaly cestu od hřbitova do města do města (Kupka, 2002).

Kromě kostela je na hřbitově několik kaplí – hrobek. Jižně od kostela napravo

od brány stojí **kaple sv. Vojtěcha**, zvaná **hrobka maltézských kněží**. Byla postavena v 18. století. V kryptě pod kaplí jsou pochováni řádoví kněží i rytíři. Podle záznamů v městské kronice (1916) zde byl v roce 1874 pochován i velkopřevor František Xaver hrabě Kolowrat-Krakowsky (1867-1873) a řádový rytíř hrabě Meraviglia, poslední svého rodu, jenž dlouhá léta žil ve Strakonících (AM Strakonice, SOkA Strakonice).

Vstupní fasáda hrobky je okrášlena pěkným barokním volutovým štítem, uprostřed kterého je nika s mušlí. Čelo kaple zdobí iluzivní malovaný oltář s obrazem Zmrtvýchvstání Páně a nad ním je pověšen plechový obrázek svatého Vojtěcha. Plochý strop uvnitř kaple je opatřen štukovým zrcadlem. K boční vnitřní stěně přiléhá litinový kříž na kamenném podstavci. Do cihelné podlahy je zasazeno několik kamenných náhrobních desek, nejstarší z 16. století. Tyto desky jsou starší než kaple a byly zde použity dodatečně místo dlažby. Na dobře zachované náhrobní desce jisté Zuzany, manželky Vojtěcha Zábraského, je dochovaný znak cechu postřihačů. Další deska patří Evě Kateřině, rozené Suchomel, která zesnula v neděli před Narozením Páně 1737. Po stěnách je 14 plechových štítků se jmény kněží, kteří zde byli v novější době pochováni. Jedním štítkem je zde doložen asi poslední pohřeb v roce 1960, kdy sem byl pochován 20. července P. František Bukovský. (Kupka, 2002; Kupka 2005b). Kaple byla kompletně rekonstruována v roce 2012 (Štroblová, 2012).

Na kapli navazuje stavba márnice, která byla také v roce 2014 nákladem města rekonstruována.

obr. 5 – Kaple Nejsvětější Trojice a kaple sv. Vojtěcha (Foto: autor)

Nad kostelem stojí kaple Nejsvětější Trojice, zv. **hrobka dědičných pošt mistrů**. Pošt mistrovský úřad býval v soukromých rukou a kupoval se nebo pronajímal. 7. srpna 1751 byla ve Strakonících zřízena stálá poštovní stanice. Pošt mistrem se stal Jan Nemrha (+1759) a tento úřad se dědil. Hrobka se tak stala posledním útlukem rodiny a příbuzných strakonických dědičných pošt mistrů, kteří se o hrobku starali. Čteme zde jména, která byla spojena se společenským životem Strakonice a dědičným pošt mistrovstvím – Nemrha, Čížek, Haller, Firbas, Herites a další. Kaple ale byla založena Martinem Mayerem dříve, již v roce 1680, fasády byly upraveny v letech 1720 až 1730 (Poche, 1980). O jejím zřízení informuje nápis vytesaný v mramorové desce kryjící kryptu. O osudech stavby podává zprávu českolatinský text vymalovaný ve tvaru zavěšené draperie nad vstupem do kaple. Vyplývá z něj, že byla vysvěcena tehdejší pražským arcibiskupem, tj. Janem Friedrichem z Valdštejna (1675-1694), a určena k bohoslužbám. Po více než 30 letech, kdy měla být v josefínské době nejvyšším dekretem určena k zániku, byla v roce 1815 na důkaz prosté a bratrské lásky Janem Michaelem Čížkem, c. k. pošt mistrem ve Strakonících (+1825), s povolením konsistoře opravena a navracena svému původnímu účelu. Slavnostní znovuvysvěcení bylo vykonáno tehdejší strakonickým děkanem vysoce důstojným pánem frã Františkem Šímou, knězem rytířského řádu johanitů, 20. září 1815 (Kupka, 2002)

Osudy kaple ve 20. století jsou dost pohnuté. Na konci války byla v souvislosti s bombardováním nádraží stejně jako kostel svatého Václava poničena. Po válce byla opravena. Kolem roku 1970 byl znovu opravován zřícený strop. Hrobka pak začala být využívána komunálem jako provizorní obřadní síň a posléze přechodně jako garáž pro zahradní malotraktor. Toto využití, stejně jako vlhkost přicházející z hrobů těsně přisazených ke stavbě, neprospělo stavebně technickému stavu objektu. V roce 1995 byla renovována fasáda a poté malovaný iluzivní oltář v čele kaple. V nedávné době přešla kaple ze soukromých rukou do majetku města a v roce 2014 byla kompletně rekonstruována.

Jedná se o obdélnou stavbu s trojbokým závěrem, barokním volutovým štítem a plochým stropem. Uvnitř je na zdi malovaný iluzivní oltář z doby kolem roku 1730 se znázorněním křtu Páně, který byl v roce 1996 restaurován, v nástavku malovaného oltáře je obrázek sv. Terezie. Po stranách jsou dvě postavy světců. Povrch stěn je členěn vsazenými náhrobními deskami a dvěma nikami zdobenými mušlemi. Stavební úpravy interiéru i exteriéru stavby během staletí byly minimální. Souvisely s vsazováním dalších novějších desek, výměnou oken a údržbou. Za zmínku stojí dochovaná renesanční mříž, výborná kovářská práce, uzavírající vstup do kaple. Dodnes tak zůstal zachován téměř v autentické podobě příklad krásné raně barokní stavby, která zaslouží naši pozornost (Kupka, 2002; Poche, 1980).

Těsně u brány stojí **hrobka rodiny Tietzů a Lehrachů** z přelomu 19. a 20. století. V čele hrobky je malovaný oltář. Na hlavním oltářním obraze je zobrazena scéna Ježíše uzdravujícího chromého, v nástavku postava Ježíše držícího lilii. Po stranách jsou dvě malované postavy, snad svatý Jan Křtitel a postava ženy (?).

Kromě toho byly v prvních desetiletích 20. století postaveny v horní části starého hřbitova další dvě hrobky, **hrobka rodiny Stříbrných**, uváděná též jako hrobka arch. Berana, od roku 1977 rodiny Šípů, a nedokončená **hrobka rodiny Bublů** z roku 1916, která je v majetku města a uvažuje se o její rekonstrukci a novém využití.

3.2.4 Podsrpenský hřbitov

Svatováclavský hřbitov není jediným hřbitovem v obvodu města. V souvislosti s reformou církevní správy během vlády Josefa II. byla v roce 1786 na Podsrpu (dnes část města) při poutním kostele zasvěceném Panně Marii Bolestné zřízena samostatná farnost. Farní obvod byl vytvořen vyčleněním Zadních Ptákovic a Modlešovic z obvodu jinínské fary a obcí Kapsovy Lhoty, Hájské a Předních Ptákovic z obvodu fary ve Strakonících. Nebylo však dlouho udržitelné, aby nová farnost neměla vlastní hřbitov. Tak byla v roce 1824 podána žádost o zřízení vlastního hřbitova v blízkosti farního chrámu. Nedlouho poté byl pro farnost nový hřbitov, na jehož údržbě se podílely v poměru počtu obyvatel přifařené obce, skutečně založen.

Hřbitov, přiléhající ke státní silnici (vybudované v roce 1811) na České Budějovice, je obehnan kamennou zdí. Na bráně s maltézským křížem je nápis: *Co vy jste, to my jsme byli, co my jsme, to vy budete*. Uprostřed stojí velký kamenný kříž z 19. století. Později (po roce 1837, protože na plánu stabilního katastru je zakreslen hřbitov ještě bez márnice) byla na opačné straně hřbitova postavena malá márnice (*Totenkammer*).

V souvislosti s márnicí se v archivu dochoval zajímavý zápis z února 1896. C. k. okresní hejtmanství si ve svém přípisu stěžuje na nedostatky této stavby a žádá okamžitou nápravu: *(mrtvola)...poněvadž byla zmrzlá a komora v Podsrpu tak nedostatečně zřízena jest, že rozmrznutí mrtvolky tam zhola nemožným jest. Ukládám tudíž obecnímu úřadu, aby dohodnuto se s ostatními do Podsrpu přifařenými obcemi na základě (...) zákona, dle kterého komory umrlčí zřizovati a chovati v dobrém způsobu obcím náleží, umrlčí komoře v Podsrpu kamna, přiléhající dveře, které se zevnitř lehce otevírati dají, podstavce pod rakve, zvonítko do čtyř neděl zřídil, a sem o výkonu zprávu podal* (FÚ Podsrp, SOKA Strakonice). Z tohoto zápisu také vyplývá, že obec měla vzhledem

ke hřbitovu zákonné povinnosti, ač nebyla jeho majitelem. Stejně jako svatováclavský hřbitov byl do poloviny 20. století podsrpenský hřbitov hřbitovem církevním (konfesijním). K jeho údržbě byl zřízen vlastní hřbitovní fond. V zápisu se také odráží tehdy rozšířený strach ze zdánlivé smrti, proti čemuž se mělo čelit různými prostředky (zvonítka, zevnitř snadno otvíravé dveře). Leckde se to řešilo tím, že byl na paži mrtvého uvazován řetězem zvon, který se při sebemenším pohybu rozezní.

obr. 6 – Vstupní brána podsrpenského hřbitova (Foto: autor)

V roce 1910 se dospělo k rozhodnutí, že je nutné hřbitov odvodnit. Množily se stížnosti na zavodnění hřbitova v té míře, že bylo často pohřbíváno do hrobů naplněných vodou. Práce byly provedeny v letech 1911 až 1912. Kolaudace proběhla 15. února 1913. Tato stavební akce je exemplární ukázkou finanční spoluúčasti jednotlivých přifařených obcí a patronátu, neboť se dochovalo vyúčtování stavebních prací. Celkové náklady dosáhly 684 korun. Patronátní úřad knížecího velkopřevorského panství ve Strakonících uhradil 265 korun, tj. více než třetinu. Zbytek zaplatily přifařené obce v poměru podle daňové výtěžnosti – nejvíce nejbohatší Modlešovice (154 korun), nejméně Hajská (52 korun). Po roce 1948 převzal patronátní práva nad hřbitovem stát. Dnes je stejně jako svatováclavský hřbitov ve správě technických služeb města Strakonice (Kupka, 2005b)

3.3 Mimořádná pohřebiště

V případě mimořádných situací, kterými byly válečné události či různé epidemie, se pohřbívalo i mimo řádné hřbitovy. Ve Strakonících se našly hroby i u jednotlivých **kapliček** ve městě. Obvykle se jednalo o cizince nebo vojáky, kteří nebyli pohřbeni na farním hřbitově. Tak u kapliček sv. Jana Nepomuckého a Nejsvětější Trojice v Hradeckého ulici byli nalezeny hroby francouzských a rakouských vojáků z války o rakouské dědictví (1741).

Také v blízkosti kaple sv. Jana Nepomuckého (tzv. Brušákovice) při Radomyšelské ulici bylo při výkopech v roce 1928 nalezeno několik koster, které mohou být z doby napoleonských válek nebo ještě starší, z doby válek o rakouské dědictví. Byly u nich nalezeny stejnokrojové knoflíčky a kulička ze zbraně. To svědčí o tom, že zde byl vojenský hrob. Je docela možné, že kaple byla postavena nad hrobem (Kupka, 2002).

Když byl v roce 1713 ke strakonickému siebertovskému špitálu přistavěn kostelík **sv. Martina**, byl také u tohoto kostelíka zřízen malý hřbitov. Možná to souviselo s epidemií, která tou dobou kosila lidi i dobytek. Jeho trvání však nebylo dlouhé. Na veduté města z konce 18. století lze rozpoznat ohrazenou zahradu, ale o existenci hřbitova se můžeme jen domnívat.

obr. 7 – kostelík sv. Martina a dvě kaple na hroby vojáků v Hradeckého ulici v období první republiky
(Foto SOKA Strakonice, informační tabule u kaplí)

3.4 Židovský hřbitov

Kromě obou křesťanských hřbitovů se západně od Strakonic u silnice na Pracejovice rozkládá starobylý židovský hřbitov. Ač se nachází v bezprostřední blízkosti města, je dobře skryt před zraky obyvatel i návštěvníků Strakonic uprostřed vzrostlých stromů, takže ho mnozí nikdy nezaregistrovali.

Po zboření židovské synagogy (nejstarší modlitebna shořela roku 1741, stará synagoga se zřítily v roce 1858, nová synagoga z roku 1860 byla v roce 1927 opravena a v roce 1976 zbořena) je židovský hřbitov jednou z mála památek na tuto významnou komunitu, která se nesmazatelně zapsala do historie města a především jeho textilního průmyslu (Kotlářová, 2002a, Poche, 1980).

Přítomnost Židů v Čechách a na Moravě je doložena už v 10. století. Doklady o židovském etniku ve Strakoncích máme z konce 15. století. Nejčastější připomínkou židovského obyvatelstva jsou právě jejich hřbitovy. Judaismus totiž ukládá Židům mimořádnou úctu ke hrobům, kterým má být na rozdíl od hrobů křesťanských zaručena neporušitelnost na věčné časy. Proto se na židovských hřbitovech setkáváme s náhrobky z různých dob, zatímco na křesťanských hřbitovech jsou hroby výrazně mladší, neboť je běžné po několika desetiletích hrob otevřít a na témž místě pohřbít někoho jiného. Nutnost neporušitelnosti hrobů a častý nedostatek místa vedly k tomu, že když nebyla možnost rozšíření nebo založení nového hřbitova, navezla se na stávající hroby nová vrstva země a do ní byli zemřelí pochováni. Proto leckde vidíme na židovských hřbitovech takovou koncentraci náhrobků, které měly být postaveny do čela hrobu do jednoho roku od pohřbu. Nejstarší náhrobky ve většině českých měst (kromě Prahy a vzácných výjimek) pocházejí z 16. a 17. století. To ovšem není případ strakonického hřbitova, který svou velikostí židovské komunitě ve městě stačil. Hřbitov a vykonávání pohřebního kultu měla na starost hřbitovní bratrstva složená z vážených členů obce. Takový spolek byl na začátku 20. století zřízen i ve Strakoncích (Fiedler, 1992; Ehl et al., 1991).

Strakonický židovský hřbitov založen mimo město – na méněcenné půdě, která se nehodila k jinému využití – protože Židé nemohli být pochováni v posvěcené půdě křesťanského hřbitova při kostele. Židovské pohřební zvyklosti totiž nejsou nijak vázány na blízkost synagogy. Díky své poloze zůstal hřbitov dodnes zachován, zatímco některé křesťanské strakonické hřbitovy nenávratně zmizely (např. hřbitov při kostele sv. Markéty či u zrušené kaple sv. Kříže). Strakoničtí Židé dostali povolení ke zřízení svého hřbitova pod lesem Holí na konci 17. století (1696), založen byl v roce 1724. Oficiální povolení k užívání získali v roce 1750 (Madová, 2016). Kde byli pochováni předtím, nevíme. Nejstarší dochované náhrobky lze datovat do první poloviny 18. století, nejstarší čitelný náhrobek je z roku 1736 (Kotlářová, 2002a; Kotlářová 2002b; Cvrček, 1989).

Hřbitov je obehnan vysokou kamennou zdí, jež měla zaručit ochranu hrobů před znesvěcením. V čele hřbitova je malý domek, který plnil funkci márnice. Jedná se o jednoduchou symetrickou stavbu s trojúhelníkovým štítem a valbou. Stavba je klenutá. Do bočních stran jsou prolomena okna s půlkruhovým obloukem. Štít hlavní fasády zdobený římsami je nesen dvěma pilastry s kompozitními hlavicemi. Byla postavena v 19. století, kdy byla také měněna rozloha hřbitova. Ještě na plánech stabilního katastru (1837) má hřbitov jiný tvar a je bez márnice. V rohu hřbitova je zřízena pumpa k symbolickému omytí rukou po skončení pohřebního obřadu.

obr. 8 – Židovský hřbitov ve Strakonících (Foto: autor)

Na základě prastarého zvyku položit kámen na mohyly zemřelých v poušti, pokládají Židé při návštěvě hřbitova na náhrobek v upomínku kamínek. S tím se můžeme setkat i na strakonickém židovském hřbitově. Nejstarší náhrobky jsou popsány hebrejským kvadrátním písmem. Novější náhrobky z 19. století, které tvoří značnou část strakonického židovského hřbitova, přecházejí z hebrejštiny především do němčiny, neboť během emancipace se většina Židů poněmčila. Náhrobky z 20. století jsou již většinou opatřeny celoněmeckým a nejmladší náhrobky českým textem. I tento však bývá ukončen pěti hebrejskými písmeny – zkratkou tradiční náhrobní formule. Striktně se dodržoval zákaz zvěčnit mrtvého portrétem (porušeno u nejmladších náhrobků). Na náhrobcích ale bývala zobrazována znamení symbolizující zaměstnání či příjmení mrtvého. Také se postupně měnila podoba náhrobků. Od typického tvaru stély se pod vlivem nežidovské funerální plastiky přešlo k náhrobkům běžným i na křesťanských hřbitovech. Nejreprezentativnější strakonické náhrobky v podobě monumentálních žulových obelisků jsou toho příkladem.

Na Strakonickém židovském hřbitově čteme mnoho známých jmen, která v 19. a počátkem 20. století ve Strakonících něco znamenala – Fürth, Stein, Weil, Zucker, Saxl či Gutfreund. Nejen jména, ale i texty na náhrobcích dokládají, že většina strakonických židů se v průběhu 19. století poněmčila. Podoba některých náhrobků vypovídá o bohatství a mimořádném postavení těchto rodin ve městě (Kupka, 2005).

Dnes se již strakonický židovský hřbitov nepoužívá. Pohřbívání zde skončilo během války, kdy byli strakoničtí Židé transportováni z města. Poslední pohřeb se zde konal v 60. letech 20. století. Nyní je areál v péči federace židovských obcí a je v poměrně uspokojivém stavu. Čas od času hřbitov navštíví potomci zde pochovaných rodin. V roce 2000 zavítal na hřbitov Rodrigo Fürth z Argentiny, v červenci 2011 Jan O. Hellmann z Dánska, v říjnu 2014 potomci Matyáše Zuckera (Madová, 2016). Strakonický židovský hřbitov, skrytý před městským hlukem, je tichou památkou na významnou židovskou komunitu a místem posledního odpočinku mnohých významných obyvatel města.

3.5 Krematorium

V souvislosti se hřbitovy a pohřbíváním ve Strakonících je nutné zmínit snahy po zřízení krematoria ve Strakonících a činnost agilního spolku Krematorium. Vsyrová loučka a urnový háj v nové části svatováclavského hřbitova totiž ukazují na další způsoby pohřbívání, v minulých stoletích zatracované.

Pohřeb žehem již dnes není chápán jako vědomé proticírkevní hnutí, jak tomu bylo v 19. a počátkem 20. století, kdy tuto formu pohřbu volili volnomyšlenkáři jako proticírkevní manifest. V Evropě vyšel první zákon umožňující kremaci až v roce 1874 v Itálii, kde začalo o dva roky později fungovat první krematorium v Miláně. U nás ovšem platil až do 1918 absolutní zákaz pohřbívání žehem. Přesto i v našich zemích již od roku 1899 šířila propagaci kremace Společnost pro spalování mrtvol, od roku 1919 spolek Krematorium (založený roku 1909), který působil i ve Strakonících. Zemřelí z řad propagátorů kremace z Rakousko-Uherska však museli být zpopelňováni v Německu, konkrétně v žitavském a drážďanském krematoriu. Zajímavý je případ libereckého krematoria postaveného podle projektu drážďanského architekta Rudolfa Bitzana již v roce 1916, přičemž pohřbívání ohněm u nás povolil až tzv. *Lex Kvapil*, který přijalo Národní shromáždění ČSR dne 1. 4. 1919 pod č. 108/1919 Sb. z. a n., o fakultativním pohřbívání ohněm. Církev však ještě v době první republiky kremaci nedovolovala: *Spalování mrtvol není sice proti žádnému článku naší sv. víry, ale přiči se stálému obyčejí církevnímu mrtvé do země ukládati, (...). Proto je církevně zakázáno. Těm však, kdo mimo svoji vůli mají býti spáleni, církevní obřady (ale mimo krematorium) se neodpírají* (Žák, 1931). Dnes však již není kremace chápána jako projev revolty proti církvi, a proto se i církevní pohled na kremaci změnil. *Církev dovoluje kremaci, jestliže taková volba nezpochybňuje víru ve vzkříšení z mrtvých* (KKC 2301, srv. CIC Kán. 1176 §3).

Velkým propagátorem pohřbu žehem byl ve Strakonících za první republiky zmiňovaný místní odbor spolku Krematorium. Kremační hnutí ve Strakonících má svůj počátek již v roce 1926, kdy byl založen důvěrnický sbor, jehož předsedou byl knihkupec Jan Kuneš, jednatelem odborný učitel Ladislav Novák a důvěrníkem klempíř Ludvík Fišer. V únoru 1932 byl pak ustaven místní odbor spolku. Spolkovou místností byla restaurace „Na Protivínské“, jejíž restaurátér František Tichý byl zvolen předsedou odboru. V roce 1949 byl pak ustaven okresní odbor spolku. V roce 1954, kdy byl předsedou Ladislav Novák, měl spolek celkem 814 členů (MNV Strakonice, SOKA Strakonice).

Od začátku měl spolek zájem o zřízení urnového háje (kolumbária). Ve 30. letech se o tom vedla dlouhá jednání. Spolek Krematorium již od roku 1929 doporučoval městské radě v Strakonících zřízení urnového háje. V témže roce byl vyhlédnut pozemek před hřbitovem s pomníkem padlých bojovníků světové války. Spolek dal na svůj náklad pořídit projekt na zřízení malého urnového pohřebiště a celkovou úpravu přístupu ke hřbitovu. K uskutečnění však nedošlo.

Když nedošlo k příznivému vyřízení, žádá v roce 1932 spolek o vybudování urnového pohřebiště na nové části hřbitova sv. Václava. To ovšem nebylo možné, protože hřbitov nebyl komunální, ale konfesijní, a kremace, jak je již uvedeno výše, byla chápána jako proticírkevní akt. Městská rada byla ochotna propůjčit za účelem zřízení kolumbária pozemek ve višňovce na Radomyšelské silnici nebo obecní pozemek u hřbitova. Po vleklých jednáních si nakonec spolek vyhlédl pozemek na Kalvárii, v místech bývalé kaple svatého Kříže. Roku 1933 neměl velkostatek – majitel pozemku – námitky k odprodeji, ale nic se nedělo. Koupě zahrnovala také povinnost obce převzít údržbu tzv. křížové cesty, tj. železného kříže, tarasní zdi a čtyř zděných pilířků.

Spolek zdůvodňuje, že *úvahy o rentabilitě tohoto podniku mohou počítati s faktem, že v místě samém jest 160 členů spolku Krematorium, že počet stoupců pohřbu žehem stále stoupá a že sem budou ukládány urny z celého kraje, poněvadž nejbližší pohřebiště zřizuje se až v Sušici a v Písku* (AM Strakonice, SOKA Strakonice).

Kromě úsilí o zřízení urnového háje pracoval spolek Krematorium i na poli osvěty. Již od 20. let pořádal osvětové přednášky s diapositivy *O pohřbívání žehem*. Publikoval také odborné články v Práchni, Nové Šumavě a podobně.

Asi ale nebyla příliš velká vůle pohřebiště zřídit. V roce 1935 spolek urguje ve věci zřízení urnového háje, ale nic se neděje. Další naléhavé urgencye jsou z roku 1936. Za války byl zákaz všech staveb, a proto se tato problematika přesunula až do poválečných let. Od roku 1945 spolek neusiluje jen o zřízení kolumbária, ale přímo krematoria ve Strakonících. V roce 1945 vypracovala plánovací komise Místního národního výboru ve Strakonících pětiletý plán pro výstavbu města, ve kterém se se zřízením krematoria počítalo.

Spolek se pustil do další osvětové činnosti. V březnu 1946 pořádal přednášku *Náboženství a idea žehu* spojenou s promítáním filmu *Až my žijící zemřeme*. V roce 1949 informoval předseda zdejší odbočky spolku ve schůzi rady města o historii dvacetileté snahy spolku o zřízení urnového háje a krematoria. Opět bylo usneseno – po kolikáté už – o zřízení urnového háje na pozemku Kalvárie. Následující rok byla tato otázka stále předmětem jednání. V roce 1955 je zřízení krematoria ve Strakonících pro okresy Strakonice, Vimperk a Horažďovice pojata do investičního plánu KNV.

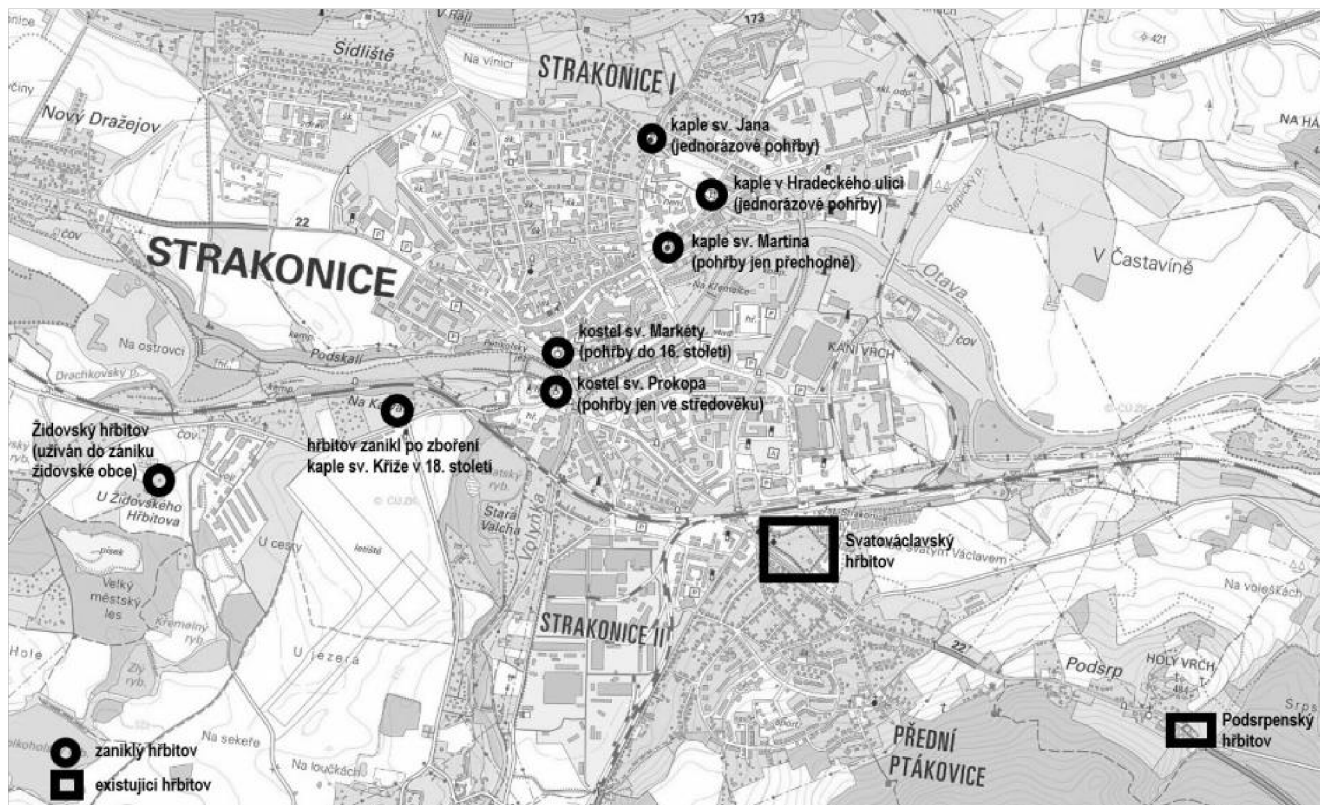
K činnosti místního odboru spolku dodává kronika města (1954): (...) *že práce od založení Krematoria ve Strakonících byla prací opravdu nezištnou, v zájmu všech a že byla konána s takovou láskou a obětavostí, že zaslouží býti zaznamenána příštím* (MNV Strakonice, SOkA Strakonice).

Nakonec se strakoničtí zastánci žehu dočkali urnového pohřebiště a vsypové loučky v nové části svatováclavského hřbitova. V dnešní době, kdy pohřeb žehem převažuje nad pohřbem do země (asi 80%), se uvažuje o zřízení nového urnového háje v rámci hřbitova. Plánované krematorium zde však nikdy postaveno nebylo a pro Strakonice slouží krematorium v Blatném.

4 Závěr

Hřbitovy v sídlech a v krajině hrají důležitou roli, mají mimo jiných význam umělecký a památkový, ale i urbanistický, neboť jejich poloha a forma doplňuje informace o historii sídla a jeho vývoji. Logická poloha hřbitovů ve městě a jejich forma je dalším dokladem vývoje sídla a příspěvkem k dějinám urbanismu.

Předložená případová studie pohřbívání ve Strakonících je v mnohém typickým příkladem, který je podobný v řadě měst, na druhou stranu je každé město svébytné a v něčem jedinečné. Strakonický příklad ukázal typické polohy hřbitovů a pohřebišť, které bývaly vázány na kostely a kaple, později byly přesouvány mimo města a zakládány za jejich hranicemi, aby se častokrát v souvislosti s rozrůstáním zástavby staly opět jejich součástí. K tomu ovšem přistupují hřbitovy vojenské, morové či židovské, ale i nové formy pohřbů nastupující ve 20. století, se kterými jsou spojeny nové typy staveb i nové formy hřbitovů. Svatováclavský hřbitov, v současnosti centrální pohřebiště pro Strakonice a okolí, je i památkově zajímavým souborem funerální architektury v okolí středověkého kostela sv. Václava. V roce 2014 bylo několik objektů, vstupní brána a část ohradní zdi upraveno v rámci Regionálního operačního programu NUTS II Jihozápad *Revitalizace areálu hřbitova u kostela sv. Václava, Strakonice*, jehož cílem bylo dokončení obnovy památkově chráněné části areálu kolem hřbitovního kostela sv. Václava ve Strakonících za účelem zachování této kulturně-historické památky regionálního významu, ale také využití jejího potenciálu pro rozvoj cestovního ruchu na Strakonicku. Při té příležitosti zde byly osazeny informační cedule o historii a památkách na hřbitově. Tím nabývá hřbitov ještě další hodnoty a význam, což vyjadřuje již v článku Pomněnky ze Strakonice časopis pro lid městský i venkovský Poutník od Otavy v roce 1859: *Hřbitov strakonický není místo strašné, ale v pravém slova smyslu památné. Příchozímu zdá se, jak by se mrtví ukládali v rozkošnou zahradu, by k životu lepšímu zase vykvetli* (Olejník et al., 1999).

obr. 9 – Mapa popisovaných lokalit

Literatura

- BIRNBAUMOVÁ, Alžběta (1933). Stavební vývoj hradu a města Strakonice. In: *Strakonice. Propagace a adresář*. Strakonice. s. 141-155.
- BIRNBAUMOVÁ, Alžběta (1947a). *Město Strakonice*. Praha: Vyšehrad.
- BIRNBAUMOVÁ, Alžběta (1947b). *Strakonický hrad*. Praha: Umělecká beseda.
- CVRČEK, Jan Zdeněk (1989). *Strakonice. lidé-město-osudy*, Strakonice: MěNV Strakonice.
- EHL, Petr – PAŘÍK, Arno – FIEDLER, Jiří (1991). *Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy*. Praha: Paseka. ISBN: 80-85192-10-1.
- FIBICH, Ondřej (2000). *Židé ve Strakonících*. Strakonice.
- FIEDLER, Jiří (1992). *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer. ISBN:80-900895-1-8 1992.
- JÖCKLE, Clemens (2000). *Memento mori. Historie pohřbívání a uctívání mrtvých*. Praha: Knižní klub. ISBN 80-242-0108-9.
- KADLEC, Jaroslav (1991). *Přehled českých církevních dějin I-II*, Praha.
- KADLEC, Jaroslav (1993). *Dějiny katolické církve I-III*, Olomouc.
- KOTLÁROVÁ, Simona (2002a). Strakoničtí Židé. In: *Vlastivědný sborník Strakonice 1. Kapitoly z historie*. Strakonice: Město Strakonice, s. 107-137. ISBN 80-238-7889-1
- KOTLÁROVÁ, Simona (2002b). Židovské památky na Strakonicku. *Otavín. Revue Písku, Písecka, Prácheňska* 6. s. 16-21.
- KREMER, V. V. (1975). Kostel sv. Markéty ve Strakonících. In: *Výběr z prací členů historického klubu při JČM v ČB 1*, České Budějovice: Jihočeské muzeum, s. 29-32.
- KREMER, V. V. (1970). Kostel sv. Václava v Strakonících. In: *Výběr z prací členů historického kroužku při JČM v ČB 1-4*. České Budějovice: Jihočeské muzeum.

- KUPKA, Jiří (2002). Sakrální architektura v Strakonících. In: *Vlastivědný sborník Strakonice 1. Kapitoly z historie*. Strakonice: Město Strakonice, s. 149-197. ISBN 80-238-7889-1
- KUPKA, Jiří (2005a). Urbanistický rozvoj města. In: *Vlastivědný sborník Strakonice 3. Kapitoly ze života města*. Strakonice: Město Strakonice, s. 7-26. ISBN 80-239-4790-7
- KUPKA, Jiří (2005b). Strakonické hřbitovy. In: *Vlastivědný sborník Strakonice 3. Kapitoly ze života města*. Strakonice: Město Strakonice, s. 31-60. ISBN 80-239-4790-7
- KUPKA, Jiří (2005c). Počátky veřejné zeleně ve Strakonících. In: *Vlastivědný sborník Strakonice 3. Kapitoly ze života města*. Strakonice: Město Strakonice, s. 251-272. ISBN 80-239-4790-7
- KUPKA, Jiří (2006). *Zeleň v historii města*. Praha: Nakl. ČVUT. ISBN 80-01-03443-7.
- KUPKA, Jiří (2014). *Strakonice v proměnách času aneb Strakonice od sametové revoluce*. Strakonice: Město Strakonice. ISBN 978-80-904242-8-9.
- MADOVÁ, Blanka (2016). Tip na výlet – židovský hřbitov. *Zpravodaj města Strakonice*. 8/2016. s. 12.
- OLEJNÍK, Jan – ŘÍHOVÁ, Ivana – VESELÁ, Irena (1999). *Strakonická zastavení Františka Ladislava Čelakovského*. Strakonice: Muzeum středního Pootaví. ISBN 80-238-3701.
- ONDRAČKA, Lubomír et al. (2010). *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. Praha: Cesta domů, ISBN 978-80-904516-3-6.
- PECEN, František (1939). *Strakonicko v pověstech a bájích*. Strakonice: Dvořák.
- POCHE, Emanuel et al. (1980). *Umělecké památky Čechy 3 (P-Š)*. Praha: Academia.
- SKALICKÁ, Eva ed. (2006). *Pražská pohřebiště a hřbitovy* Praha: Útvar rozvoje hlavního města Prahy.
- ŠTROBLOVÁ, Jana (2012). Kaple sv. Vojtěcha už vydala svá tajemství. *Strakonický deník*. 20.11.2012.
- ŠTROBLOVÁ, Jana (2013). Na opravu čeká hřbitovní zeď, kaple i márnice. *Strakonický deník*. 13.4.2013.
- TOUŽIMSKÝ, J. J. (1897). Strakonice. In: ŠUBERT, František Adolf (ed.). *Čechy*. Praha, Otto, s. 198-206.
- UNGER, Josef (2006). *Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy*. Brno: CERM. ISBN 80-7204-397-8.
- ŽÁK, Emanuel (1931). *Katolická liturgika*. Praha: Státní nakladatelství.

Prameny

- SOKA Strakonice. Fond AM Strakonice, kn. 102, 1,3. Kart. 127, 165, 204, 224
- SOKA Strakonice. Fond MNV Strakonice, kn. 1
- SOKA Strakonice. Fond MNV (městský národní výbor) Strakonice, kart. 3
- SOKA Strakonice. Fond DÚ (děkanský úřad) Strakonice, kart. 15
- SOKA Strakonice. Fond FÚ (farní úřad) Podsrp, kart. 3
- Pozůstalost V. V. Kremera (rukopis) (laskavě zapůjčil O. Fibich, Strakonice)
- ČECH, J. (1996) *Kaple Nejsvětější Trojice. Restaurátorská zpráva*. Praha
- CIC (1994). *Kodex kanonického práva (Codex iuris canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, editio typica 1983)*. Praha: Zvon.
- ČEP (1995). *Bible. Český ekumenický překlad. Písmo svaté Starého a Nového zákona [včetně deuterokanonických knih]*. 6., přepracované vydání, Praha 1995.
- KKC (1995). *Katechismus katolické církve (Catechismus Catholicae Ecclesiae, editio typica 1997)*. Praha: Zvon.
- SHP (1967). *Stavebně historický průzkum. Strakonický hrad*. Praha: SÚRMPO.

Zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem

Zákon č. 96/1925 Sb. z a n., o vzájemných poměrech náboženských vyznání

Nařízení vlády č. 219/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církve římsko-katolické státem

obr. 10 – Veduta Strakonice z 19. století s věžemi kostelů sv. Prokopa a sv. Markéty (MSP Strakonice)

Článek byl podpořen z programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity (NAKI II) „Identifikace a prezentace památkového potenciálu historické kulturní krajiny České republiky“ (DG16P02M034)

Informace o autorovi

doc. Ing. arch. ThLic. Jiří Kupka, Ph.D.

Fakulta stavební ČVUT v Praze, Katedra urbanismu a územního plánování

jiri.kupka@fsv.cvut.cz